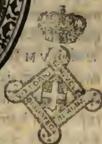
M. ANTONII MVRETI
ORATIONES TRES.

PRIMA AD PIVM IIII. PONT. MAX.
HABITA NOMINE FRANCISCI II.
Galliae, & Scotiae Regis.

SECVNDA AD EVNDEM PONTIFICEM
nomine Antonij Borbonij Regis Nauarrae.

Tertia, cum eiusdem Pontificis iussu Aristotelis libros de moribus publice interpretaturus esset.

R O M AE
Apud Antonium Bladum Impressorem Cameralem.
M. D. LXIIII.

M. ANTONIVS MVRETVS S. D. ALEXIO PAGANVCCIO.

GO vero ad eos uersus quos tu ad me amantissime, & elegantissime scriptos miseras, statim respondi: neque satis mirari possum: qui factum sit, ut mei ad te perlati non sint. sed eos quisquis intercepit, nae ille in re haud magni pretij utrique nostrum insignem iniuriam fecit: mihi, quòd, nulla culpa mea, agrestis tibi quidam atque inhumanus uideri potui, qui ab homine amicissimo tam officiose prouocatus nihil respondissem: tibi, quòd caruisti ea uoluptate, quam percepisses ex collatione tuorum cum meis. Etenim, mihi crede, tum tu denique tibi placuisses, si legisses mea. Vt propemodum gratiam habiturus fuerim illi, qui ea interuertit, nisi multo me mallem malum poëtam, quàm in conseruanda hominum tui similium amicitia parum diligentem uideri. Nunc à te peto quaesóq;, ut, si mihi forte antehac non nihil ob eam rem suscensuisti, non minus te facilem ad deponendam, quàm ad accipiendam offensionem praebeas, tibiq; persuadeas, tanti à me tuam, et Lucij fratris tui, hominis singulari quadam humanitate praediti, amicitiam fieri, quanti & uestra utriusque dignitas, & tua erga me merita postulant. Id etsi sperabam me à te non difficulter impetraturum, tamen quia ex Homero didiceram, offensos animos tum uerbis, tum muneribus mitigari, iudicaui, non alienum fore, si ad te munusculum aliquod mitterē. Mitto igitur tris orationes meas, duas duorum regum nomine ad PIVM IIII. Pont. Max. superioribus annis habitas: tertiam haud ita pridem, cum eiusdem optimi, ac Sanctissimi Pontificis iussu Aristotelis libros de moribus ad Nicomachum inciperem publice interpretari. Eas tu postquam legeris, cum Vincentio Madio, et cum Io. Baptista Pigna, non ut dignas, quae ab ipsis legantur, sed ut à me, qui eorum utrumque obseruo & ab utroque amor, profectas communicabis. Vale. X. Kal. Aprilis. Anno. M. D. LXIIII. ex Vrbe.

MNES quidem Christianos principes, PIE Pontifex maxime, credibile est, accepto delati tuis maximis virtutibus honoris amplissimi nuntio, ad mirabili quadam laetitia perfusos esse: nec eorum fuisse quemquam, quin, sublatis in caelum manibus, omnium rerum moderatori Deo singularibus verbis gratias egerit, quòd sacrosancto Cardinaliũ Collegio eam mentem dedisset, vt te potissimum deligerent, quem in ista dignitatis sede celsissima concordibus suffragiis collocarent. Sed quanto nostri Reges obseruantia erga Romanam Ecclesiam, & insigni atque assiduo defendendae ornandaeq; illius studio ceteros ex omni antiquitate superarunt: tanto Francisci II. Regis, te Pontifice declarato, maius quàm pro virili parte gaudiũ fuit. Quare etsi, non dubitabat, quin tu de Clarissimo viro Episcopo Engolismensi, oratore apud te suo, cuius fidem & integritatem tibi plane perspectam esse nouit, animum suum erga te, & erga hanc orbis terrarum principem ecclesiam, & optime, & libentissime cogniturus esses: tamen vt illustriorem etiam, & expressiorem significationem voluntatis suæ omnibus hominibus daret, iudicauit, sibi faciendũ esse, vt ad te de suis eo proprie nomine eiusmodi quempiam mitteret, in quo & dignitas inesset ea, quae ad tantum munus obeundum requiritur, & aliae praeterea causae, propter quas eum tibi vnum ex omnibus gratissimum atque acceptissimum fore confide

ret. Misit igitur clarissimum, & nobilissimum equitem, Ioannem Babonem à Burdaesia, eius quem modo nominaui Episcopi fratrem, arcanorum regni, & regiorum omnium consiliorum participem, cuius in maximis rebus gerendis virtutem, & fidem exploratam habet, quique praeterea pietate, & obseruantia erga hanc sedem neque fratri, neque cuiquam mortalium cedit. Quorum ego amborum permissu, regiae voluntatis hodierno die apud te constitutus interpres, gratulor non tam equidem tibi Beatissime pater, quàm vniuersae Christianae reipub. quae pristinum illum splendorem suum, qui magno bonorum omnium maerore, apud plerasque gentes, prauis opinionibus corruptas, magis ac magis in singulos dies obsolescebat, breui se, tuo ductu atque auspiciis recuperaturam, non dubitanter sibi de tua praestanti bonitate ac sapientia pollicetur. Summa plane omnia, ac prope diuina in eo requiruntur, qui clauũ in ecclesiae naui teneat: cuius à nutu pendeant leges: cuius ad pedes Reges ipsi suppliciter se abiiciant: cuius arbitrio pandatur caelum: qui denique supra omne humanae dignitatis fastigium euectus, Dei personam inter homines sustineat. Nam si diuinae litterae à quolibet Episcopo tantam integritatem ac virtutis perfectionem exigi volunt, nullus vt in omni eius vita reprehensioni pateat locus: neque grauitatem eius muneris digne à quoquam sustineri posse tradunt, nisi quem pietas, prudentia, iustitia, vno verbo, virtus suis omnibus numeris absoluta commendet: quid

in eo

in eo,qui omni tempore cum summo imperio tra=ctare gubernacula ecclesiae debeat, cuius vita ce=teris omnibus pro exemplo,voluntas pro lege,vox pro oraculo futura sit, quanto haec omnia requiri maiora,& diuinitati propiora censemus? Itaque, vt alia,sic hoc quoque sancte ac sapienter institutum est à maioribus, vt quoties de summo Pontifice in demortui locum eligendo ageretur: interea dum ea de re amplissimus Cardinalium ordo delibera=ret,nullus intermitteretur dies,quo non omnes, & priuatim & publice precarentur à Deo,vt cum ipse gregi suo praeficeret,quem dignissimum, quem ad publicam concordiam,& tranquillitatem aut con=stituendam aut conseruandam aptissimum, quem denique,quantum humana conditio fert,sui simil=limum iudicaret. Quod si eiusmodi Pontificem vlla vnquam tempora desiderarunt, nostrorum cer te is status est,vt nunquam magis ex istius sedis au=ctoritate vniuersi orbis salus pependisse videatur. Non enim Petri nauis, vt solebat, placido mari, se=cundis conspirantium ventorum flatibus impulsa fertur. horribiles eam procellae,&turbinum vis vel exercitatissimis metuenda rectoribus agitat: vt, quamquam à naufragio quidem nullum pericu=lum est, non mediocris tamen animos teneat me=tus, ne tam saeua tempestas multos mortales, no=uarum opinionum fluctibus inuolutos, in ea bre=uia praecipites abripiat, vnde postea nec enatare ipsi,nec euadere atq; emergere alieno auxilio pos=sint. Quo nos omnes diuinae bonitati maiores age

re

re gratias conuenit, quae depositis prope iam re-
bus, certe quidem in summum discrimen adductis,
& extrema spe pendentibus, eum gubernatorem de
dit, quo meliorem, & ad haec omnia in melius con-
uertenda accommodatiorem, non dicam reperire,
sed ne optare quidem, aut etiam cogitando infor-
mare poteramus . Iam nunc igitur praecipimus
mentibus eius dici laetitiam, quo gentes illae, quae
tum fallacibus improborum hominum sermoni-
bus in laqueos erroris inductae, tum fortassis etiam
quorundam è nostris licentiori, & dissolutiori vi-
uendi genere offensae, absciderunt seipsas à corpo
re ecclesiae, & aduersus eam impium ac nefarium
bellũ susceperunt, mutato consilio, ad sanitatem re
deant, & erroris sui veniã petentes, deposita omni
contumacia, sanctissimis pedibus tuis osculum fi-
gant. O praeclarum illum triumphum, & cum om
nibus, tum iis praecipue, de quibus agetur, optabi-
lem. Non enim tu illos opprimere, sed oppressos
erigere: non in seruitutem abducere, sed à taeterri-
ma seruitute in veram libertatẽ asserere: non perde
re, sed seruare vis: non eorum sanguinem fundere,
sed, ne sanguis IESV CHRISTI frustra pro eis
fusus sit, efficere: non retortis post tergũ manibus,
collo catenis grauato, ante currum ducere, sed iis
ipsis vinculis, quibus impediti tenentur, exsoluere
mediteris. Quibus igitur ipsis, nisi in eo vt vincan-
tur, nulla spes salutis est: credimus vsque eò praefra
ctos ac peruicaces fore, vt ad extremum perire per
obstinationẽ animi malint, quàm cedendo, & obse
quendo

quendo seruari? Immo vero certa spes est, cessuram tandem aliquando rationi temeritatem, luci tenebras, mendacium veritati. Quantam ille dies non terris modo, sed caelo ipsi hilaritatem allaturus est? Nam si cum vnus aliquis qui à recto viuendi tramite deflexerit, in viam redit, innumerabiles illas legiones caelestium Dei satellitum exultare ac gestire gaudio credimus: quid tandem facturas esse auguramur, cum tot hominum miserabiliter nunc in suam perniciem ruentium millia resipuerint, & unde satanae instigatione discesserant, eò se Sancti Spiritus afflatu instincta receperint? Age igitur optime maxime Pontifex: praeripe posteris tuis hanc gloriam: &, quod aliquando fieri necesse est, id ut te potissimum Pontifice fiat, enitere. Addatur decus hoc annalibus nostris, ut in eis olim legatur, pestilentissimas opiniones, quae quasi contagione quadam paulatim serpentes, per omnes propemodum Christiani nominis prouincias peruaserant, auctoritate tua disiectas, dissipatas, extinctas, exterminatas fuisse. Damnentur uotorum suorum per te omnes verae pietatis studiosi, qui multos iam annos nihil ardentius à Deo, quàm concordiam, & harum dissensionum finem efflagitant. Signetur hoc praecipue titulo Pontificatus tuus: vt si quis quondam non expresso nomine Pium Quartum intelligi velit, eum pontificem dicat, qui affectis, & aegrotis ecclesiae membris tam salubrem medicinam adhibuerit; vt etiam ea quae desperata videbantur, integra, & incolumia conseruarit. O nos

beatos

beatos, cum illa, vt speramus, euenerint. O te pontificem modis omnibus maximum ac beatissimum. Quae futura est tam barbara, aut tam longinqua natio, quò non tam diuini beneficij à te in totum hominum genus collati fama perueniat? Quae tam ingratae litterae, quae de tuis laudibus conticescant? Quae tam surda posteritas, quae clamores nostros admiratione virtutis ac felicitatis tuae excitatos non exaudiat? Magnam vero tam praeclarae rei & suscipiendae occasionem, & ex animi sententia conficiendae spem tibi offerre tempus ipsum videtur. Nam superioribus annis, cum duo Christianorum maximi potentissimiq; reges graui, & diuturno bello inter se contenderent: ceterorum autem principum non fere quisquam esset, qui non ad alterutram partem aut suapte voluntate inclinaret, aut aliqua officij ratione adduceretur, aut etiam necessitate traheretur: cum vndique armorum fulgor, strepitus, terror, omnium oculos, aures, animos, praestringeret, obtunderet, consternaret: cum quibusdam locis, pauciores iam reperirentur, qui fructus ex agris perciperent, quàm qui agros ipsos aut sua, aut aliena caede quottidie cruentando pinguiores efficerent: eueniebat, vt in illa rerũ omnium perturbatione & improbi ac conscelerati homines opinionum suarum venena per omnes populos fidentius atque impunius spargerent, & principes aliis cogitationibus occupati, ad coërcendam illorum audaciam animum conuertere non satis commode possent. Habet in se bellum cum alia

mala

mala plurima, tum illud in primis, quòd & male animatis hominibus affert peccandi facultatem, & plaerunque principibus conniuendi necessitatem. At nunc, cum, diuino numine, atroces illi bellorum impetus resederint: cum illa tam diu exoptata pax, caelo demissa, eorum animos, qui odiis, vt videbantur, implacabilibus dissidebant, aeterno, vt speramus, faedere coniunxerit: quis non intelligit fore, vt principes, aliis curis soluti, ad purgandas prouincias suas, & ad omnes impiorũ dogmatũ fibras elidendas, omnes radices euellendas atque excidendas toto pectore incumbant? Quod quidem Franciscus, rex Christianissimus, & iam nunc diligentissime facit, & diligentius atque animosius in dies facturum se esse profitetur. Meminit enim, eis se maioribus editũ, qui, vt sectas religioni nostrae inimicas extirparent, vt Christiani nominis fines quam longissime propagarent, vt apostolicae sedis auctoritatem sanctam atque inuiolatam praestarent, nullam sibi vnquam difficultatem pertimescendam, nullum periculum detrectandũ, nullam dimicationem refugiendam putarunt. An ille cum vetera illa Christianae pietatis columina, Childebertos, Martellos, Pipinos, Carlomannos, aliosq; innumerabiles heroas, haeresum extinctores, verae fidei assertores, pontificiae dignitatis vindices ac propugnatores memoria repetat: eorumq; se sanguinẽ ac progeniem esse cogitet, quorum pro Christi doctrina expeditionibus, bellis, victoriis totus terrarum orbis nobilitatus est; &, vt vetera taceam,

tur,cum ſe Franciſco primo prognatum, Errico ſecundo natum recordetur, duobus poſt hominum memoriam praeſtantiſſimis regibus,quorumvtriuſque tanta tamq; inſignia extiterunt in eccleſiā promerita, maximo animo maiorum ſuorum veſtigia non perſequatur? Ille vero faciet: nec adaequare modo eorum gloriam,verum etiam,ſi fieri poſſit,ſuperare conabitur:quiq; ſe principem inter eccleſiae filios locum obtinere intelligat, vt illo ſe honore digniſſimum praeſtet,omni ſtudio elaborabit. Tu modo pater Beatiſſime,pro tua ſingulari, & eximia ſapientia, quid ad compeſcendos tumultus, & ad ſtatum eccleſiae componendum vtiliſſimum ſit,ſtatuito. Notum eſt, maximas ſaepe, & pernicioſiſſimas in eccleſia diſſenſiones rite conuocato ex omnibus Chriſtianae ditionis partibus epiſcoporum concilio ſedatas fuiſſe.Eodem remedio ſi tibi nunc quoque aegrotis exulceratiſq; rebus ſubueniendum eſſe videatur:nihil eſt, quod regi gratius aut optatius poſſit accidere: neq; tibi dubium eſſe debet,quin ipſe omnes vires ſuas eo collaturus ſit, vt quaecunq; ab eiuſmodi concilio decreta fuerint, pie inuiolateq; ſeruentur.Omnino autem Beatiſſime pater quaecunque obedientia ab optimo, & obſequentiſſimo filio praeſtari poteſt,eam tibi rex ſumma fide ſummaq; conſtantia praeſtiturus eſt, idq; ſe ſemper facturum eſſe, per hos clariſſimos, & ornatiſſimos viros,oratores ſuos, ſanctiſſime pollicetur. Tu viciſſim perge, vt facis, & regem ipſum, & vniuerſum Galliæ regnum paterna caritate com

 plecti.

plecti. Multae sunt causae, quae te, vt id facias, excitare debent. Primū ipsa muneris amplissimi, quod te Deus in terris sustinere voluit, ratio. deinde ardentissimum illud studium, quod semper vsque à Clodouaeo viguit in regibus nostris, adiuuandi Romanam ecclesiam: vt, quoties ita tempora tulerunt, se, regnumq; suum in apertū discrimen obiice re maluerint, quàm ecclesiae laboranti deesse. qua ex re illud assecuti sunt, vt & ipsis, & eorum posteris primus inter ecclesiae filios locus, nemine dissentiente, tribuatur. Valere etiam apud te debet illa nominis sanguinisq; coniunctio, quae inter te, & lectissimam, omniq; laude ac praedicatione dignissimam feminam Catharinam regis matrem intercedit. Nam cum ei neque quicquam vnquam optatius fuerit, ut tu ipse omnium optime nosti, quàm ut te tertium è gente sua summum pontificem uideret: neque maiorem laetitiam attulerit, quàm cum intellexit, se id, quod tantopere optauerat, consecutam: aequum est, tanto illius erga te studio parem à te uoluntatem referri. Possemus, & alia eodem pertinentia proferre, nisi ea iam mutuae inter te, & regem voluntatis testimonia vtrinque data essent, quae neminem dubitare patiuntur, quin & ipse tibi dicto audiens futurus sit, & tu eum paterna beneuolentia prosecuturus.

Haec habuimus Beatissime pater, quae tibi Francisci II. Christianissimi regis nomine exponeremus. Nunc, cum idem Scotiae regnum obtineat, vna ipse cum Maria uxore, à qua illud dotis nomine acce-

pit, omnes tibi eius, & opes, & copias deferunt, seq; omnibus in rebus auctoritati tuae libentissime obtemperaturos, omnemq; tibi, quae à filiis debetur, obedientiam praestituros pollicentur. Nos, ne rursus orationem à capite arcessere necesse sit, quaecunquae de Galliae regno diximus, eadem ut de Scotiae quoque regno dicta esse existimes, obsecramus.

Habita postridie Kal. Mai.
Anno. M. D. LX.

I quantum laetitiae Pontificatus tuus Antonio Regi Nauarrae, & Ioannae ipsius vxori attulit Beatissime Pater, tantum eis commoditatis ad eam laetitiam, nulla interiecta mora, tibi significandā tempora tribuissent: nihil omnino habuissent antiquius, quàm vt ad te statim mitterent, qui tibi summū honorem, huic amplissimo Cardinalium Collegio summam prudentiae ac iudicij laudem, vniuersae Christianae Reip. magnam & prope exploratam antiquae dignitatis recuperandae spem suo nomine gratularetur. Sed quoniam quantum ex optimi, & ad sedandas horum temporum discordias aptissimi Pontificis creatione gaudium caperent, in ipsorum probitate, ac fide positum fuit: quàm vacuum tempus, & ad legationem eius rei causa subitò decernendam idoneum haberent, non fuit: iudicarunt, si temporibus suis parerent, & quod recenti re facere, cum magnopere cuperent, non satis commodè poterant, id in diem differrent, nihilo minus ea causa testificationem voluntatis suae aut sibi honorificam, aut tibi iucundam atq; acceptam fore. Et verò, Beatissime Pater, si apud te, & apud hoc sanctissimum, augustissimumq; concilium non ex vulgi opinionibus, sed ex veritate unaquæq; res penditur: gratulatio paulo serius facta non tā propter tarditatem aliquid de illa nouitatis suauitate, ac dulcedine deperdere, quàm propter maturitatem

aliquid

aliquid auctoritatis, ac fidei acquirere videtur. Etenim qui tibi, cum primum ad istum caelo proximum in terris locum diuino consilio sublatus es, gratulabantur, eam tantum gaudij sui causam afferre poterant, quòd certò sperarent fore, vt qui te per totam uitam omnibus maximis honoribus dignissimum praebuisses, cum consecutus, quo nullus amplior exoptari potest, tantam dignitatis amplificationem pari uirtutis accessione cumulares. Magna prorsus illis, & illustria suppeditabant argumenta, cur ita crederent: neq; non firmissimis fundamentis nitebatur incredibilis illa spes, quam de futura Pontificatus tui felicitate conceperant. Sed quantum interest inter ea quae futura creduntur, & ea quae iam sunt: quanto experta iam & explorata, quàm sperata, & expectata, maiorem laetitiam in animis hominum commouent: quanto certius & verius homines praeterita, & praesentia cōmendare, quàm de futuris affirmate pronuntiare possunt: tanto plus ponderis ac fidei habere debet ea gratulatio quae tibi fit, annum prope iam integrum ex ista sanctissima sede uniuersum orbem sapientissime gubernanti, quàm illae quae tum fiebant, cum homines, qualem esse te plus plusq; in dies experiuntur, talem futurum esse prospicerent quasiq; augurarentur. Neq; vero haec in eam sententiam iccirco à me disputantur, quòd non libentissime facturi fuerint Antonius Rex & Ioanna Regina Nauarrae, ut quemadmodum nulli Christianorum Principum concedebant, qui maius ex tua

dignitate

dignitate gaudium percepisset: ita nemini, quantũ per locorum interualla licuisset, concederent, qui tibi citius de illius adeptione gratularetur: si quàm solutae ipsis & liberae voluntates, tam soluta etiam & nullis impedita difficultatibus tempora fuissent. Sed ita cogitarunt; si rerum suarum incommodo maturarent id facere: ipsi tibi, cui maximè probare studium suum cuperent, pro tua in se paterna caritate, vbi rem cognosses, insuauem fore celeritatẽ sine vlla necessitate cum ipsorum incommodatione susceptam. Nunc autem miserunt ad te, clarissimum, & spectatissimum virum Petrum Albretium, propinquum suum, qui genibus tuis suppliciter aduolutus, tibi, vero IESV CHRISTI in terris Vicario, certissimo Petri Apostolorum principis successori, cõmuni totius Ecclesiae Christianae Pastori, ac gubernatori, debitam obedientiam suo amborum nomine praestaret atque exhiberet: tibiq; atq; huic Sacrosancto Collegio confirmaret, Antonium Regem, & Ioannam Reginam Nauarræ, vti veros ecclesiae filios decet, tibi semper dicto audientes futuros: neque vllã euenire posse rem tantam, quae ipsos ab huius sanctae & apostolicae sedis obseruantia, & ab ea, quam sibi per manus à maioribus traditam, summa firmitate ac constantia perpetuo retinuerint, persuasione diuellat. Hic ego, Beatiss. Pater, si orationis vela pandere, & quasi aperto inuectus mari, per eorum principum laudes, quorũ nomine apud te verba facio, decurrere instituam, vereor, ne cum dicendi principium vel facillimè reperero,

percero, exitum reperire non possim. Nam quae tandem nominari potest vllo in genere uirtus, quae non in eorũ vtroque ita emineat, vt ad quamcunq; se quis animo, & cogitatione conuerterit, ea demũ excellere ac praestare uideantur? Sed quoniam & ipsi nos hoc tempore suae modo voluntatis interpretes, non etiam suarum laudũ explicatores esse voluerunt, & eorum uirtus excelso atq; illustri sita loco, satis ipsa per se nullo adhibito alienae praedicationis lumine in oculos omniũ incurrit: laudandis ipsis, quod verissimè ac copiosissimè facere possem, supersedebo: tantum ex ueteribus historijs nonnulla proferam, ex quibus intelligatur, & ab ijs illos ortos esse maioribus, & in eorum opes atq; imperia successisse, qui sibi posterisq; suis amplissimam gloriam nulla re magis quàm frangendis, ac domandis nostrae religionis hostibus, defendendaq; apostolicae sedis dignitate pepererunt. Quis est enim ita ueteris memoriae ignarus, ita in superiorum temporum historijs peregrinus atque hospes, qui non Diui Ludouici Gallorum Regis optimi, ac sanctissimi res pro Ecclesia fortiter gestas, si minus è scriptorum monumentis cognouerit, at auditione certè aliqua acceperit? Cuius uiri per omnem uitam domi forisq; spectata virtus, & uiuum maxima laude cumulauit, & confecto huius vitae curriculo in caelestium concilio collocatum ad diuorum religionem & sanctimoniam consecrauit. Ab eo igitur, & Antonius Rex, & Ioanna Regina Nauarrae, duobus quasi riuis ex eodem capite manantibus

nantibus

VETERI consuetudine receptum est, ut omnes qui artem aliquam publice docendam suscipiunt, eam primam habeant concionem, qua rationem instituti sui cum eius, quam se tradituros esse profitentur, artis laude coniungant, eoq; quicquid habent in dicendo virium conferant, ut in ea cum utilitatis & emolumenti, tum dignitatis & amplitudinis longe plurimum inesse confirment. Quae consuetudo etsi minime reprehendenda mihi quidem videtur; quod omnia laudanda sunt, quae ad amplificandam honestarum artium dignitatem, & ad excitandum in hominum animis earum studium pertinent: tamen illud habet incommodi, quod dum omnes promiscue iisdem fere afficiuntur laudibus, eiusdemq; rei gloriam diuersarum artium homines ad suam quisque traducere ac transferre conantur; fit, ut in vulgus eleuetur omnium auctoritas: & ut, quoties aliquis de quacunque arte quippiam honorifice ac splendide dicere ingressus est, circumfusa multitudo ita eum loqui opinetur, non quod ita sit, sed quod eam tunc artem ornandam celebrandamq; susceperit, idem de alia dicturus, si alia sibi extollenda & exaggeranda esset. Ergo ut qui comoedias aut tragoedias spectant, cũ histrionem aliquem in proscaenio auro ac purpura fulgentem viderint, facile intelligunt, illa ornamenta ipsius propria non esse: sed futurum, ut aeque illis

induceretur quilibet alius è grege, qui ad tempus eam personam sustineret: ita qui eiusmodi orationes audiunt, cum hanc aut illam artem magnificis & exquisitis exornatam laudibus vident, statim iudicant, nihilo magis eas in hanc, quàm in illã, conuenire; futurumq; ut eadem de qualibet alia dicerentur, cui orator, tamquam choragus, eas quasi partes mandare atque imponere voluisset. Quae cum mihi de principio in mentem venirent, prope modum in eam me sententiam adduxerant, vt eam philosophiae partem, quae ad conformandos mores, instituendaeq; vitae rationem pertinet, quotidianis disputationibus, quantũ meae vires ferent, illustraturus, nihil initio, quo dignitatem ipsius vobis commendarem, dicendum arbitrarer, verentẽ, ne cum suis eam modo ac proprijs laudibus extulissem, communes tamen illae nonnullis ac tralatitiae viderentur. Simul autem illud cogitabam, si qui nondum peruidissent, assidua, & diligens harũ praeceptionum tractatio, quantum momenti habeat ad bene beateq; viuendum, fore, vt breui eis pro me res ipsa loqueretur: ex qua multo id eos melius, multoq; perfectius, quàm aut ex mea, aut ex cuiusquam oratione cognituros. Sed ab ea me sententia abduxit amicorum aliter sentientium auctoritas, qui cum alia multa, tum hoc argumentũ attulerunt: cum haec ipsa philosophia praecipiat, non esse cuiquam temere à publica consuetudine discedendum, minime conuenire, qui eam se traditurum profiteretur, eum in ipso quasi vestibulo illius

illius praecepta migrare. Quocirca dicam hodierno die breuiter &modice de moralis philosophiae laudibus, deq; fructibus, quos illa suis cultoribus pollicetur: sed philosophico magis quàm oratorio more: non vt ei quicquam alieni affingam, aut quae ipsius propria sunt, amplificandi causa in maius extollam: quorum alterutrum si coner, ipsa mihi philosophia, vt est veritatis amans, tanquam Achilli Homerica Pallas, manum iniiciat: sed vt nudo ac simplici orationis genere, quale veritatis propriũ esse ait Euripides, ea quae ad rem facere videbuntur exponam. Primum igitur non artium modo, sed omnium omnino humanarum rerum dignitatem atque praestantiam ex fine ad quem earum quaeque dirigitur, quemq; sibi proponit, pendi ac spectari arbitror oportere: vt quanto cuiusque finis praestantior ac diuinior est, tanto ipsa ceteris excellere iudicetur. Quo posito: est enim ita perspicuum, vt probationis non indigeat: o dij immortales, quis vnquam reperietur tanta vi praeditus ingenij, tanta eloquentiae copia instructus, qui se de philosophia, pro ipsius dignitate, verba facere posse confidat? Non enim illa sibi opes ac copias, quae & saepe possessoribus suis exitio sunt, & tam multis casibus eripi possunt: non honores & imperia, quae, quòd concupiuerint, multi, quòd aspernatus sit, nemo vnquam vituperatus est: non quicquam denique proponit eiusmodi, quo & carere sine probro, & abundare sine gloria liceat: sed eam, ad quã

omnes aspirant, quã sibi votis omnibus expetunt, ad quam omnes suas actiones, omniaq; consilia referunt, felicitatem. Quanto igitur ceteris omnibus bonis antestat felicitas, tanto philosophia ceteris artibus antecellit. Quod si tanto studio coluntur artes quaedam, quae nihil sibi aliud, quàm lucrum, & rei familiaris amplificationem tum incertam, tũ laboris ac periculi plenã proponunt: quanto haec studio digna est, qua parantur verae illae opes animi, quae non furto eripi, non incendio absumi, non naufragio absorberi possunt: quaeq; certam re ctamq; viam commonstrat ad persequendum id bonum, quo cetera omnia continentur? Si tanto in honore medicina est, quod habere leuationẽ morborum, quibus tentatur corpus, bonaeq; valetudinis ac firmitatis tum effectrix esse, tum conseruatrix creditur: qui tandem honores excogitari potestunt ea arte digni, quae se in animis idem effectu ram esse profitetur? Nam & praestantior corpore animus est: & huius, quàm illius, multo plures morbi, multoq; periculosiores. Quod si cui forte dubium est, excutiat ille paulisper intelligentiam suã, secumq; reputet, quàm saepe vnius hominis ambitio, auaritia, libido integras funditus euerterit ciuitates. His autem & similibus morbis medetur philosophia, eamq; in suis efficit animi firmitudinem, quam non voluptatum illecebrae, non dolorum faces, non diuitiarum splendor, non obscura & contempta paupertas, non honorũ sitis, non ignominiae metus,

metus, non vitae cupiditas, non mortis terror con-
uellere ac labefactare poſſit. Vt enim Olympi cacu-
men poetae ſemper quietum eſſe aiunt: propterea
quòd altius ſit, quàm vt eo vis ventorum tempeſta-
tumq; perueniat: ſic philoſophorum animus ſubli-
mior & excelſior eſt, quàm vt iſtos flatus ſentiat fu-
rentium, & de rebus abiectiſſimis inter ſe humi di-
gladiantium cupiditatum. Stat ille, vt in medio ma-
ri edita & altiſſimis defixa radicibus rupes: cuius
ſumma fluctus ne attingunt quidem: infima ſic ver-
berant, non vt eam commoueant, ſed vt ipſi fran-
gantur. Nouit philoſophus, vulgarium volupta-
tum blanditias partim puerilium oblectamento-
rum ſimiles eſſe, indignas non modo quas conſe-
ctentur, ſed quas reſpiciant viri: partim cum dede-
core ac turpitudine coniunctas, vt ſatius ſit, quouis
dolore lacerari, quàm venenata ac peſtifera earum
ſuauitate mulceri. Habet alias ex ſeſe proprias ac
perpetuas voluptates, eaſdemq; ſinceriſſimas, nulla
quae ne minima quidē permiſtione moleſtiae con-
taminatas, quas ex ipſa virtute, & ex honeſtis actio-
nibus carpit: ijs fruitur, ijs mentem paſcit, eis ſe ob-
lectat, eas ſolas caras ac iucundas habet. Nam vt in
beatorum inſulis dicuntur eſſe arbores quaedam
aſpectu iucundiſſimae, quarum in ramis toto anni
tempore cernere eſt, alios fructus mites iam, & ad
maturitatem perductos, alios matureſcentes, alios
pubentes adhuc, & in primum ſe florem induen-
tes: ſic in eorum, qui verè ac ſeriò philoſophantur

animis

animis toto vitae tempore aliae actiones honestae ac laudabiles confectae iam sunt & absolutae, aliae in eo sunt vt absoluantur, aliae incohantur adhuc & informantur, primisq; , vt ita dixerim, lineis designantur. Itaq; aliarum recordatione ac conscientia, aliarum tractatione ac praesentia, aliarum meditatione & prospicientia sic afficiuntur, nihil vt sibi praeterea iucundum aut amabile existiment. Immensa etiam illa & inexplebilis accumulandarum opum auiditas, quam, incertum est, copia an inopia magis incendat, radices agere in animo philosophiae praeceptis consito & exculto non potest. Quid ita? Nimirum quia haec id vel praecipue in suorum animis inserit, naturales opes & terminatas esse, & facile parabiles: eas qui adeptus sit, nihil ei amplius appetendum: non qui plurimum habeat, sed qui minimum desideret, ditissimum esse: nihil magni faciendum, quod aeque pessimus atque optimus quisque consequi possit. Neque tamen eorum consilium probat, qui aut aurum in mare abiecisse, aut possessiones suas incultas ac desertas reliquisse memorantur: haec enim aut ignauorum hominum videntur, aut pecunia vti nescientium: quorum vtrumque in uitio non in laude ponendum est. Ac fuere quidem ij de quibus illa narrantur philosophi: sed rudior illa quaedam, & simplicior philosophia tum fuit: politior nostra haec, & ad vsum ciuilem accommodatior: quae docet, opes, si quis aut à parentibus acceperit, aut indu-

stria

ſtria ſua quaeſierit,aut alia quapiam honeſta ratio-
ne ad eas peruenerit, non aſpernandas aut reijcien-
das eſſe, ſed ita habendas, vt virtutis, non vt luxu-
riae, adminiſtras. Nam illud mihi quidem permirũ
videri ſolet, quid ita veteres illi iudicarint, non poſ-
ſe ſe ſimul & rem habere, & in ſapientiae ſtudia in-
cumbere: qui mihi etiam videntur, quo facto ſum-
mã diuitiarũ contemtionẽ ſignificare ac prae ſe fer
re voluerunt, eo ipſo indicaſſe nimiam quandam
erga eas naturae ſuae propenſionem, ſi nummos in
arcam condere non poterant, vt non omnes cogita
tiones ſuas in eandem arcam includerent: neque,
quamdiu patrimonium habebant, imperare ſibi,
vt alijs rebus contemplandis ac cognoſcendis vaca
rent. Equidem nunquam eum militem laudauerim,
neque fortem habendum duxerim, qui aduerſariũ
à ſe quamlongiſſime amoueat, ne cum eo manus
conſerat: ſed eum potius, qui & congrediatur, &
vincat. Neque vero video, qui minus impedimento
ſit egeſtas ſtudijs, quàm diuitiae. Neceſſe eſt enim,
qui, vnde uiuat, non habet, eum ſibi vitae ſubſidia
aliunde quaerere: in quo quantum temporis po-
nit, tantum de ſapientiae ſtudijs detrahit. Melius
igitur philoſophia, cui qui ſe regendos permittunt
ij opes, ſi non habent, non requirunt: ſi habent,
utuntur vt decet: neque vnquam torquentur aut
augendi cupiditate, aut amittendi metu. Quid ego
nunc de perturbatrice humanarum rerum, optimi
cuiuſque ingenij corruptrice, concitatrice bellorũ
omnium

omnium,ambitione,quam semper virere in eorum quos semel occupauit animis, neque unquam con/senescere, grauissimus auctor ait Thucydides, verba faciam? Nunquid illius unquam facibus accendi poterit pectus, quod infusa prius philosophiae praecepta irrigauerint? Immo vero etiam si antea subiecti ab ea ignis aliquid forte conceperit, id totum instillata philosophia restinguet. Ea enim magistra ac praeceptrice cognoscimus, uerum decus, ueramq; gloriam in sola uirtute positam esse: eam qui consecutus sit, quid alij de se iudicent, non admodum laborare oportere: praecipue uero despiciendam leuis & imperitae multitudinis temeritatem, quae ad mandandos honores caeco saepius & inconsiderato impetu, quàm certo, & explorato iudicio fertur. Praeclare & sapienter Cato: malle se dicebat, quaerere homines, cur sibi posita non esset statua, quàm si quaererent, cur posita fuisset. Eodé animo sunt ueri omnes philosophi: esse se, ut de Amphiarao ait Aeschylus, quàm uideri optimos malunt: honores autem & magistratus aut non petunt, aut alienae, non suae, utilitatis causa petunt: neque, si adepti sint, exultant: neque, si repulsam tulerint, anguntur animo, sed placate id & moderate ferunt: aut, si quando dolent, reip. dolent uicem, non suam. Caesarem ferunt, cum pontificatum petiturus ad comitia descenderet, matri dixisse, illam eo die aut pontificem habituram filium, aut exulé. Iam tum praesagire ac praecognoscere licebat, am/

bitionem

bitionem illam ingens aliquod malum ciuitati da-
turam. Itaque quid postea effecerit, videmus. At Ca
to in petitione praeturae etiam Vatinio posthabi-
tus, aequissimo, ac moderatissimo animo tulit. Ita
sunt philosophi, maximam voluptatem in praeter-
mittendis voluptatibus, maximas opes in quieto,
ac contento suis animo, maximam gloriam in non
ambienda gloria ponunt. Satis honoratum putant
esse, qui honore dignus sit: satis magnum regem,
qui seipsum regere, satis potentem imperatorem,
qui cupiditatibus suis imperare possit: qui vero eis
plane domitis ac subactis iugũ rationis, quod illae
ne conentur quidem vnquam excutere, imposue-
rit, ab eo omnes aliorum victorias triumphosq; su-
peratos. Quòd si libidinem, auaritiam, ambitionem
pestes quasdam ac furias esse nouimus, quae fundi
tus humanam vitam conturbent: quantus honos
habendus est philosophiae, quae se omnes earum
conatus repulsuram, omnes igniculos repressurã,
omnia semina elisuram, non magnificentius, quàm
verius, pollicetur? videre vos opinor, quàm se latus
orationi meae cãpus ostendat, si quaecunque hoc
loco se offerunt, persequi, & in singulis insistere at-
que immorari velim. Nam cum virtus nulla sit, de
qua non splendide, & ornate dicere: nullum vitiũ,
in quod non grauiter, & copiose inuehi liceat: quic
quid de eorum vtrolibet dici potest, idem ad philo
sophiam laudandam accommodari potest: quam
virtutis indagatricem, vitiorum expultricem Lati-

E tinorum

tinorum omnium eloquentissimus vere ac merito nominauit. Sed non committam, vt cuiquam videar transilire eos terminos, quos initio pegi: potiusq; reprehendi me patiar, quòd multa, quae fusius explicare licuisset, compresserim, ac coartauerim, quàm quòd in ulla re dilatanda euectus sim longius iusto, neque satis mihi temperare potuerim. Nunc illud mihi etiam atque etiam considerate: ceterarum omnium artium fines, neque eos modo, sed omnia prorsus, quae bona putantur in vita, nisi quis philosophiam vitae ducem habeat, pestifera ac perniciosa esse. Da homini non philosopho opes ac copias: da honores atque imperia: da firmam valetudinem: da gladiatorium totius corporis robur: da multarum magnarumq; rerum cognitionem ac scientiam: da flexanimam illam, vt poëtae vocant, & omnium rerum reginam eloquentiam: da quicquid in filiis parentum votis optari solet: quo eiusmodi plura in talem hominem congesseris, eo illum magis & in suam & in aliorum perniciem armaueris. Opibus abutetur ad suam libidinem explendam: imperiis ad alienam libertatem opprimendam: firmitate & robore ad obeunda facinora: scientiam copiamq; dicendi ad circumueniendos ciues suos, ad perturbandam remp. ad omnia denique tum sacra, tum profana permiscenda, & euertenda conuertet. Da haec eadem uero, minimeq; fucato philosopho: deum quendam ad benefaciendum humano generi è caelo demissum

esse

esse dices. Atque hoc illud est, quod in Alcibiade minore siue Plato siue Xenophon disputat, ea quae suapte natura bona sunt, sine scientia eius quod optimum est, quam eandem & philosophiam esse statuo, ad perniciem non ad salutem valere. O praeclaram laudem philosophiae, cuius ope ne mala quidem nocere: qua detracta, ne bona quidem prodesse possunt. Merito dixit Plato, nullum à diis datum esse hominibus ea maius aut praeclarius donum. merito Cicero, vnum diem ex eius praeceptis actum immortalitati anteponendum. Neque vero non illud ad eius de qua proprie sermo nobis institutus est, philosophiae laudem ac commendationem facit: quòd omnia propemodum, quae à veteribus de philosophia honorifice dicta sunt, ad hanc pertinent, quae in vitae ac morum emendatione versatur. Non enim Plato, cum illam nobilissimam vocem, tanquam ex oraculo edidit, tum demum beatas ciuitates fore, cum aut regnarent philosophi, aut reges philosopharentur, intellexit, tũ id euenturum, cum reges aut in disserendi subtilitate, aut in peruestigandis rerum naturalium causis occupati essent: quae quanquã praeclara sunt, longissime tamen absunt ab eo, vt beatas respublicas efficere possint: sed cum virtutis pulchritudine incensi omnes vires suas ad eam non cognoscendam modo, sed exercendam, excolendam, propagandam contulissent. At contra quicquid inanibus imperitorum ac maledicorum sermunculis ad-

uersus philosophiam iactatum est, quosctimque in eam aculeos scurrilis quorundam libido coniecit, quicquid ad minuendam ipsius dignitatem veteris comoediae licentia effutiit, id omne, si diligentius excutiatur, ad dialecticos potius & ad physicos, quàm ad politicos, pertinere videbitur. Quòd si vllus in orbe terrarum locus est, vbi politicen florere, suamq; dignitatem obtinere deceat, Romae id Romae potissimum fieri debet: cui urbi à primo ipsius ortu fatum fuit alijs imperare: vnde leges, vnde iura, vnde religionem ceterae nationes & olim petierunt, & nunc petunt: vnde quondam extiterunt tam multi clari viri, qui haec praecepta, quae nos tradituri sumus, exemplo suo comprobarunt. Nolite enim putare illa lumina, Camillos, Curios, Fabricios, Fabios, Scipiones, Laelios, ceterosq; praestantes viros, quos olim haec vrbs innumerabiles tulit, quorum quotidie nomina auditis, facta legitis, monumenta cernitis, statuas prope veneneramini, quòd de philosophia neque disputarunt fere, neque scripserunt, eo minus philosophos fuisse. Vita illi, non oratione: factis, non dictis: moribus, non sermonibus, philosophabantur: quod pulcherrimum ac verissimum est philosophandi genus. Integritatem, iustitiam, fidem, fortitudinem, omnem denique virtutem & colebant ipsi, & alios colere iubebant: eo ad tantam maiestatem atque amplitudinē peruenerunt, vt plaeraeque gentes, quòd ipsae olim à talibus uiris subactae ac superatae

tae

tae sint, quàm quòd ipsae alias deuicerint, praeclarius sibi ac gloriosius ducant. Quantam oportet gloriam fuisse vincentium, cum victi tot post saeculis glorientur. Eorum ego potissimum exemplis, adolescentes, incitabo vos quotidie atque exacuã: neque vllum ex Aristotele praeceptum proferam, cuius non ex hac urbe plurima maximeq; illustria exempla repetantur. Constitui enim, quando PIVS optimus ac sanctissimus pontifex, qui ipse omnis virtutis perfectissimum exemplar est, cum mihi honorem detulit, vt à me virtutis & officij praecepta vobis proponi atque explicari voluerit, modis omnibus eniti, vt ea non arido, & inculto, & molestis implicato quaestionibus orationis genere prosequar: sed, quantum id quidem in me erit, florido, & vbere, &, quasi stellulis quibusdam, ita petitis ex vetere historia exemplis illuminato atque distincto. Peto autem à vobis, vt si & in iis rebus, quas tractare institui, summam dignitatem inesse cernitis, & me nullis vigilijs, nullis laboribus, nulli denique rei parcentem, vt vestris commodis consulam, videbitis, industriam meam diligentia ac beneuolentia vestra adiuuetis.

Habita xvi. Kal. Decemb. 1563.

Venia à Superioribus concessa.

